

**ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ЕГЕРТОНА РАЕРСОНА
(1803-1888) ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КАНАДИ**

Гук Людмила Іванівна,

Львівський інститут економіки і туризму, м. Львів

Постановка проблеми. Егертон Раерсон (1803-1888) – освітянин, політик, журналіст, педагог та активний громадський діяч – увійшов в історію Канади як засновник системи освіти провінції Онтаріо. Оскільки інші новоутворені провінції перейняли систему освіти Онтаріо як найбільш досконалу, Е. Раерсона по праву можна вважати засновником системи загальної освіти всієї Канади. Закладені ним основи управління системою шкільної освіти, розподілу повноважень у сфері освітньої політики, постійно вдосконалюючись, ефективно застосовуються на території всієї Канади і в наш час. А розроблені ним законопроекти системи шкільної освіти 1844, 1850 р. та 1871 р., прийняті парламентом провінції Онтаріо, були перейняті урядами інших провінцій та територій Канади й досі лежать в основі їхнього шкільного законодавства. За час перебування Е. Раерсона на посаді головного управителя освіти провінції Онтаріо (1844-1876) – сучасна посада міністра освіти, було вперше: запроваджено вимоги щодо професійної кваліфікації вчителів і відкрито навчальні заклади для їх підготовки; укладено уніфіковані навчальні програми для державних шкіл; створено систему градації навчальних закладів (початкова школа, середня школа, граматична школа, коледж, університет); затверджено та уніфіковано підручники, що відповідали б навчальним програмам кожного навчального закладу; укладено стандарти для будівництва приміщень навчальних закладів (визначено вимоги щодо вентиляції приміщень, опалювання та санітарії, тощо); встановлено чіткий розподіл повноважень органів управління освітою, вимоги щодо кваліфікації освітніх менеджерів усіх рівнів; відкрито спеціальні школи для дітей із сенсорними обмеженнями, тощо. Найосновніша заслуга Е. Раерсона – у результаті його активної педагогічної, просвітницької та суспільно-політичної діяльності початкова та середня освіта стала безкоштовною, обов'язковою та доступною для усіх громадян. Отже, дослідження педагогічних поглядів Е. Раерсона є цінним для педагогіки та представляє особливий науковий інтерес.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням наукової спадщини відомого канадського педагога займалися в основному зарубіжні вчені: К. Томас [7], Дж. Путман [5], А. Фіоріно [3] тощо. Серед вітчизняних науковців важливими для дослідження виявились праці Л. Карпинської [1], З. Магдач [4], Н. Мукач [2]. Однак недостатня вивченість теми у вітчизняній науково-педагогічній літературі зумовила необхідність ґрунтовного аналізу педагогічних поглядів Е. Раерсона на систему шкільної освіти.

Метою статті є дослідити педагогічні погляди Е. Раерсона на систему шкільної освіти. Відповідно до мети, були поставлені завдання: розглянути праці Е. Раерсона, у яких викладено його педагогічні погляди, охарактеризувати головні принципи, покладені в основу шкільної освіти Верхньої Канади (сучасна провінція Онтаріо) та розглянути ідеї Е. Раерсона щодо механізму функціонування системи шкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. За понад 50 років продуктивної діяльності Е. Раерсона, окрім освітніх законів, 3-їд його пера вийшли сотні творів різноманітного характеру, зокрема, статті, книги, памфлети, журнали. Усі ці твори відіграли важливу роль у формуванні громадської думки щодо формування та розвитку системи освіти не лише провінції Онтаріо, але й сусідніх канадських провінцій. Необхідно також зазначити, що літературна діяльність Е. Раерсона не обмежувалась лише освітньою тематикою. Він був автором книг політико-економічного, історичного та релігійного характеру, а саме: «Лоялісти Америки та їхні часи», «Канадський методизм», «Перші уроки християнської моралі для канадських сімей та шкіл», «Перші уроки сільського господарства для канадських фермерів та їх сімей», «Основи політичної економії або як збагачуються люди та країна», а також автобіографічної «Книги мого життя». Оскільки предметом нашого дослідження є освітня діяльність педагога, зробимо спробу детальніше вивчити його погляди на освіту, які Е. Раерсон виклав у «Доповіді про систему державної загальної освіти у Верхній Канаді» (англ. A Report on a System of Public Elementary Instruction for Upper Canada) 1846 р.

У 1844 р. Е. Раерсон був призначений на посаду головного управителя освіти провінції Онтаріо (англ. Chief Superintendent of Education) і наступні два роки присвятив подорожам по європейських країнах. «Доповідь про систему державної загальної освіти у Верхній Канаді», у якій педагог виклав дослідження освітніх систем європейських країн світу та власні погляди на систему освіти Верхньої Канади, була опублікована вперше у 1846 р. як парламентська доповідь; а у 1847 р. вийшли ще 3 000 примірників, які і лягли в основу шкільного законодавства Верхньої Канади. Незадовго після оприлюднення своєї Доповіді, базуючись на основних її принципах, головний управитель освіти подав на розгляд парламенту свій перший проект – Закон про загальні школи (англ. Common Schools Act), який був прийнятий парламентом і який увійшов в історію як Акт про краще відкриття та утримання загальних шкіл Верхньої Канади 1846 р. (англ. An Act for the Better Establishment and Maintenance of Common Schools in Upper Canada).

Доповідь про систему загальної початкової освіти у Верхній Канаді складається із двох частин. У першій – розглядаються загальні засади системи освіти та предмети, які обов'язково повинні вивчатись у школах. У другій частині Доповіді автор подає механізм функціонування самої системи освіти, зосереджуючи увагу на основних функціях органів управління освітою, підготовці вчителів, виборі підручників.

На думку Е. Раерсона, у систему загальної освіти Верхньої Канади повинні бути покладені такі принципи:

- універсальність – освіта повинна бути однаково доступною як для багатих, так і для бідних жителів країни. «Саме бідні жителі потребують допомоги від уряду і вони повинні стати об'єктом його підтримки; багаті самі можуть дати собі раду. – писав Е. Раерсон, – початкова освіта усіх людей повинна стати основним завданням нормативної та адміністративної політики уряду» [6, с. 20].
- практичність – набуті у навчальному процесі знання повинні використовуватись людьми у повсякденному житті;
- релігійність та мораль – освіта повинна навчати основним засадам правильної поведінки людини у суспільстві та моральним нормам, що містяться у Святому Письмі. Релігія в освітньому процесі у жодному випадку не повинна набувати форми проповідування чи сектанства; разом з цим, християнство повинно стати основою структури системи загальної освіти;
- всесторонній розвиток усіх людських здібностей – як розумових, так і фізичних. У процесі навчання людина повинна навчитись мислити, а набуті знання повинні розвивати її. Дитину не можна назвати освіченою, якщо вона повторює тексти, завчені нею на пам'ять, і не може відповісти на запитання до тексту. До цього часу навчання було організоване таким чином, що не потребувало від вчителя чи учнів особливих інтелектуальних зусиль, а тому і отримало назву антиінтелектуального навчання. Е. Раерсон наголосив, що для розвитку активного мислення учнів необхідним є вивчення матеріалу шляхом його розуміння та аналізу. У процесі такого навчання звичайно, основну роль відіграє вчитель. Він не стільки користується підручниками, як власним розумом і адаптує подачу матеріалу та його кількість до

індивідуальних потреб учнів. Вчитель відповідає на запитання учнів; пояснює усі незрозумілі місця; поєднує дисципліну з іншими, близькими їй предметами; екстраполює розглянутий теоретичний матеріал на його практичне застосування у повсякденному житті. Не менш важливим є фізичний розвиток дитини. Система освіти, у якій немає умов для підтримання здоров'я дитини, буде недосконалою [4].

До переліку предметів, які обов'язково повинні вивчатись у початкових школах, повинні входити, перш за все: читання, правопис (англ. spelling), письмо, арифметика, а також основи християнства.

Для дітей, що щойно почали відвідувати школу, першочерговим завданням є, безумовно, навчитись читати та правильно писати слова. При цьому Е. Раерсон заперечує загальноприйнятю практику й переконання більшості канадських освітян, що вивчення алфавіту повинне передувати опануванню вміння читання. Традиційно, спочатку учні годинами завчали на пам'ять 26 букв англійського алфавіту. Згодом, вони вивчали правопис окремих складів, які не те що не були пов'язані одним словом, але й найчастіше вимовлялись зосім по-іншому, аніж букви алфавіту. Потім склади поєднувались у слова, в яких ті самі букви вимовлялись і читались ще по-іншому. Хоча такий процес навчання був логічно продуманим – учні йшли від букви до слова – особливості англійської мови значно утруднювали його. Наприклад, перші дві літери англійського алфавіту *a* та *b* вимовляються по-різному, коли вони читаються окремо, коли сформовані у склад *ab* і коли вони формують слово *able*. У цьому випадку, на думку Е. Раерсона, кожен наступний крок у навчанні дитини заперечує попередньо вивчений матеріал, що, в свою чергу, швидше притуплює розум дитини, аніж розвиває її розумові здібності. «Назви літер, з яких складається слово, не утворюють звуки самого слова, за винятком деяких окремих прикладів. Тобто, наприклад, шість голосних звуків мають лише шість назв, але в мові вони утворюють тридцять три різні звуки» [6, с. 67]. На початку XIX ст. звичайний урок читання у початковій школі Верхньої Канади зводився до того, що учні по одному виходили до дошки та повторяли за вчителем окремі букви алфавіту. При чому, проходило не менше пів року, поки учні опанували всі 26 літер. Дітей не навчали мислити, а лише імітувати звуки. Навіть для найрозумніших дітей час, проведений на уроці, був єдиним часом на протязі дня, коли вони не думали.

У зв'язку з цим, головний управитель освіти пропонує, по-перше, вивчати спершу читання слів, а згодом складів і літер, та, по-друге, одразу вчитись їх писати, спочатку в повітрі, потім на дощечках, і лише у старших класах на папері.

У процесі навчання учнів читанню, на думку Е. Раерсона, важливо звертати увагу на три основні аспекти.

По-перше, потрібно розвивати техніку читання. Навчатись правильній артикуляції звуків, вимові, наголосам, паузам, тональності. Техніка читання вивчається на прикладі, який подає вчитель. Він повинен читати правильно та вимагати від учнів імітувати його читання.

По-друге, читання повинно бути інтелектуальним. Учні повинні читати розуміти те, що вони читають – які слова використовує автор, про які факти він розповідає. На жаль, розуміння прочитаного не було пріоритетом навчання у канадських школах початку XIX ст.

По-третє, читання повинно бути теоретичним. Під терміном «теоретичне» читання головний управитель освіти розуміє опрацювання текстів, написаних багатою літературною мовою, а не пафосних речень, які несуть мало змісту. Учні повинні черпати знання із яскравих життєвих прикладів, а не просто заучувати сухі уривки тексту на пам'ять. У Доповіді Е. Раерсон наводить приклад уроку читання у старших класах пруської школи. Спочатку вчитель прочитав короткий уривок поезії про мисливця з Міссурі з правильною вимовою, наголосами та тональністю. Далі він попросив учнів проаналізувати поезію, перефразовуючи своїми словами кожний прочитаний рядок. Згодом він почав детально роз'яснювати кожну частину поезії. При чому, коли вказувалась географічна назва, вчитель детально зупинявся на географії зазначеного місця; коли йшлося про звичаї чи традиції іншої країни, він порівнював їх із традиціями рідної держави. А на домашнє завдання учні повинні були написати зміст вірша у прозовій формі.

Ще одним важливим предметом для вивчення у початковій школі є письмо. Під час навчання письму значну увагу потрібно приділяти, на думку автора, на каліграфію. Письму та каліграфії до цього часу у початкових школах Верхньої Канади не надавали значення. Вчителі не слідкували за правильним держанням пера в руці дитини чи правильній поставі. Чимало часу на уроці писання витрачалося вчителем на те, щоб полагодити поламані учнями пера. Вони вчилися писати, переписуючи слова та речення з дошки, однак поза межами школи вони, як правило, не могли самі нічого відтворити, а до віку тридцяти – тридцяти п'яти років взагалі забували письмо. «Шкода, що багато часу витрачається на навчання того, чого вони ніколи повністю не опановують, того, чого вони не можуть застосовувати [у повсякденній діяльності] й того, що так швидко забувається» [6, с. 87]. У зв'язку з цим, Е. Раерсон пропонує перейняти поданий вище метод навчання читання у пруських школах, оскільки цей метод передбачає одночасне опанування письма. А навчати письму освітянин пропонує за методом М. Мюльхаузера, який вже успішно був запроваджений у школах Європи. Педагог із Женеви у 1927 р. був призначений дослідити процес навчання письму у початкових школах Швейцарії. Проаналізувавши написання літер, він дійшов до висновку, що усі вони складаються із чотирьох основних елементів. Учні повинні вчитись спочатку писати ці елементи, потім їх з'єднувати у букви, а вже згодом букви поєднувати у слова. Після випробовування на практиці, метод був запроваджений в усіх школах Швейцарії. У 1834 р. він був схвалений Міністерством державної освіти Франції, а згодом, після детального вивчення, він був також одобрений Комісією освіти приватної ради її Величності королеви Англії. «Я переконаний, що запровадження його [методу] у школах Канади буде продуктивним та принесе позитивні результати» – писав Е. Раерсон [6, с. 96].

У загальноосвітніх школах одним із предметів для обов'язкового вивчення повинна бути арифметика, оскільки жоден із предметів не розвиває мислення так, як вміння додавати, віднімати, множити й ділити. У процесі навчання важливо приділяти увагу кожному учневі і вимагати точної, обдуманого відповіді від кожного.

Після опанування трьох основних предметів, згаданих вище, Е. Раерсон пропонує також вводити у загальноосвітніх школах провінції Верхня Канада граматику та географію. Необхідність граматики полягає у тому, що правильно розмовляти й писати не можливо без знання граматики. При чому вивчати граматику потрібно шляхом практики. Наприклад, вчителі у Пруссії постійно розмовляють зі своїми учнями; на кожне запитання вони вимагають від них повної відповіді; завжди виправляють помилки учнів в закінченнях слів, у словосполученнях чи реченнях; вимагають перефразування поезії та прочитаної прози своїми словами; задають написання есе. Ефективне вивчення граматики, на думку освітянина, полягає не у монотонному повторенні категорій іменника, як це відбувається у канадських школах, а у навчанні дітей правильно говорити та писати рідною мовою, без помилок висловлювати власні думки, розрізняти пряме та переносне значення слова, правильно будувати складнопідрядні та складносурядні речення.

В опануванні географії важливо іти за індуктивним методом – від конкретного до загального. Спочатку увагу учнів слід акцентувати на горах, рівнинах, річках, озерах, утворенні клімату їх рідної країни, згодом – інших країн, а далі можна переходити до загальних явищ і вивчення елементів астрономії. Важливим є матеріальне забезпечення – у класі обов'язково повинні знаходитись карта і глобус.

Серед інших предметів, обов'язкових для вивчення загальноосвітніх школах, повинні бути лінійне креслення, музика, історія, природознавство (біологія та зоологія), філософія, основи механіки, хімія та астрономія, сільське господарство, фізіологія людини, цивільне право, політична економія. У загальноосвітніх школах учні повинні вивчати основні засади цих предметів, а детальніше їх повинні вимагати у школах-моделях, де гоують вчителів загальноосвітніх шкіл, та у семінаріях.

Щодо християнства, воно повинно бути основою навчання загалом і охоплювати усі предмети, які вивчаються у школі.

Друга частина Доповіді 1846 р., як зазначалося вище, зосереджена на механізмі функціонування системи шкільної освіти.

Перш за все, на думку дослідника, повинна існувати градація шкіл – відповідно, початкові школи, школи-моделі, граматичні школи та коледжі. Необхідним також є відкриття стандартних шкіл (англ. normal schools) для підготовки вчителів.

Наступним елементом системи освіти, що потребує кардинальних реформ, є, на думку Е. Раерсона, вчителі. Вчителів, так як і спеціалістів з інших професій, потрібно ретельно готувати до професійної діяльності. Для цього необхідно відкрити у провінції стандартні школи (англ. normal schools) для підготовки вчителів. У доповіді Е. Раерсон подає власні спостереження: «... під час більше як трьох місяців, проведених у південній, західній, північній та центральній Німеччині, а також під час довших досліджень, проведених у Швейцарії, Голландії, Бельгії та Франції – я можу констатувати такі факти:

1. Упродовж всього часу я жодного разу не бачив вчителя, який би проводив урок із підручником в руках (за винятком уроку читання й правопису). Їхні книги знаходились у голові.

2. Я жодного разу не бачив вчителя, який би сидів, проводячи урок.

3. Я побував у сотнях шкіл, які разом налічували тисячі, навіть десятки тисяч учнів – і жодного разу не був свідком фізичного покарання учня. Я не бачив жодного учня зі сльозами на очах від страху бути покараним» [6, с. 166].

Е. Раерсон наголошує, що у Верхній Канаді учительовання повинно стати професією. Особливу увагу необхідно звернути на підвищення заробітної плати вчителів. Праця висококваліфікованого вчителя ціниться принаймні удвічі більше, ніж вчителя без належної професійної підготовки.

Ще одним елементом ефективної системи освіти повинні стати уніфіковані підручники. Саме вони стали об'єктом постійних скарг як зі сторони вчителів, так і батьків. Встановленням переліку підручників, які можуть використовуватись для навчання у школах, повинен займатись спеціальний орган чи органи. На думку головного управителя освіти, таке відповідальне завдання як затвердження шкільних підручників у провінції Верхня Канада повинна виконувати Рада провінції.

Важливе місце у системі загальної освіти провінції повинне відводитись контролю та перевірки діяльності навчальних закладів. Якщо вчитель відповідає за освіту у школі, то на рівні провінції уряд відповідає за систему освіти загалом. Уряд повинен слідкувати не лише за впровадженнями шкільних законів в дію, але й за їх дотриманням. «Щоб мати державну систему освіти, держава повинна встановлювати та контролювати закони... На даний момент вважається, що освіта народу залежить не стільки від прийнятих законів, скільки від управління нею» [6, с. 176].

Відповідальність за ефективну систему освіти лежить також і на самих жителях провінції. Батьки та громада повинні робити внесок в освіту дітей, скеровувати, навчати, виховувати, розуміти важливість освіти. Відвідування школи повинно стати обов'язковим [7]. Індивідуальні зусилля кожного жителя провінції повинні сприяти розвитку освіти, люди повинні виявляти бажання здобувати освіту і виконувати закони уряду. Усі елементи системи освіти провінції повинні взаємодіяти між собою. Вчителі для ефективної праці повинні ділитись досвідом з колегами, спілкуватись з батьками, зустрічатись із місцевими управителями освіти районів для обговорення актуальних проблем. Для поділу досвідом усі, хто залучений у систему освіти провінції, повинні організувати конференції.

Висновки. Отже, основні педагогічні погляди Е. Раерсона викладені у «Доповіді про систему державної загальної освіти у Верхній Канаді». На думку педагога, система шкільної освіти Канади повинна базуватись на принципах універсальності, практичності, навчати моралі й мати релігійне спрямування, а також бути спрямованою на всебічний розвиток особистості. Запорукою ефективного функціонування системи загальної освіти є висококваліфіковані вчителі, чітка градація навчальних закладів, уніфіковані навчальні програми для кожного виду шкіл та контроль з боку органів управління освітою. Однак найосновнішим елементом ефективного функціонування системи шкільної освіти Е. Раерсон вважає ефективну співпрацю усіх жителів країни, безпосередньо чи опосередковано залучених в освітній процес.

Резюме. У статті розглянуто погляди Егертона Раерсона на систему шкільної освіти Канади. Охарактеризовано основні принципи, на яких повинна базуватись система шкільної освіти. Розглянуто пропозиції Е. Раерсона щодо різних елементів механізму ефективного функціонування системи шкільної освіти, включаючи організацію навчально-виховного процесу, кваліфікації вчителів, градація навчальних закладів, контроль з боку органів управління освітою.

Ключові слова: Канада, система шкільної освіти, Егертон Раерсон, педагогічні погляди.

Резюме. В статье рассматриваются педагогические взгляды Эгертона Раерсона на систему школьного образования Канады. Охарактеризовано основные принципы, на которых должна основываться система школьного образования. Рассмотрены идеи Э. Раерсона относительно разных элементов школьного образования, в том числе организации учебного процесса, квалификаций учителей, градации учебных заведений, контроля со стороны органов управления образованием. **Ключевые слова:** Канада, система школьного образования, Эгертон Раерсон, педагогические взгляды.

Summary. The article discusses issues of educational views of Egerton Ryerson on the system of public instruction in Canada. Main principles of the system of public instruction have been discussed. Ryerson's ideas in relation to the various elements of the system of public instruction have been studied, including organization of the educational process and methods of instruction, teacher qualifications, gradation of the educational institutions and its overall control and administration. **Keywords:** Canada, system of public instruction, Egerton Ryerson, educational views.

Література

1. Карпинська Л. О. Формування професійної майстерності майбутніх учителів у системі вищої педагогічної освіти Канади: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Л. О. Карпинська. – Одеса, 2005. – 221 с.

2. Магдач З. Т. Історична ретроспектива розвитку шкільної освіти Канади / З. Т. Магдач, Н. В. Муқан // Наукові записки: [збірник наукових статей] (Серія педагогічні та історичні науки) / Нац.пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; укл.: Л. Л. Макаренко. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 84. – С. 155-161.

3. Fiorino A. The Moral Foundation of Egerton Ryerson's Idea of Education / A. Fiorino // Egerton Ryerson and His Times. / ed. By N. McDonald, A. Chaiton. – McMillan of Canada. – 1978. – P. 59-80.

4. Mahdach Z. Ryerson's Views on the System of Public Instruction in Ontario Z. Mahdach // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції «Наука України: перспективи та потенціал». – Одеса: Поліграфічний центр Сору Art. – 2011. – С. 108-110.
5. Putman J. H. Egerton Ryerson and Education in Upper Canada / J. H. Putman. – Toronto: William Briggs, 1912. – 272 p.
6. Ryerson E. A Report on a System of Public Elementary Instruction for Upper Canada / E. Ryerson. – Montreal: Printed by Lovell and Gibson, st. Nicolas Street. – 1847. – 207 p.
7. Thomas C. Ryerson of Upper Canada / C. Thomas. – The Ryerson press, 1969. – 151 p.